

Environmentální spolupráce v konfliktních oblastech

ŠÁRKA WAIŠOVÁ

Environmental Cooperation in Conflict-Prone Areas

Abstract: A decade ago there emerged the idea that environmental cooperation is able to initiate and sustain a dialogue between the parties of a conflict and facilitates conflict transformation and peacebuilding. This article tests three hypotheses which stipulate conditions and effects of environmental cooperation in conflict-prone areas. The article shows that environmental cooperation can emerge even during a conflict, but only at a time when the intensity of the violence is low. The emergence and development of environmental cooperative projects also depends on the support of external actors, and the intensity of environmental cooperations in conflict-prone areas remains weak even after many years.

Key words: environmental cooperation, cooperation in conflict areas, China, Taiwan, India, Pakistan, Israel, Palestinian Authority, South Korea, North Korea, Thailand, Cambodia.

Analýzy zabývající se environmentální spoluprací v konfliktních oblastech se objevují od první poloviny devadesátých let. První autoři tohoto proudu (například Arthur H. Westing) často působili jako environmentální odborníci a ve svých textech propagovali přeshraniční mírové přírodní parky, které by chránily místní ekosystémy před dopady ozbrojených konfliktů. Idea mírových parků byla rozpracována a někteří autoři (Conca – Dabelko 2002; Westing 2010; Kramer 2008) začali hovořit o environmentální spolupraci jako o nástroji transformace a řešení konfliktů. Tito autoři předpokládají, že konflikt a spolupráce mohou koexistovat a kooperativní přístup k plánování, řízení a využívání environmentálních zdrojů může podpořit důvěru, komunikaci a interakce mezi (potenciálními) stranami konfliktu a přispět k transformaci hrozeb i nejistot. Podle uvedených autorů pomáhá environmentální spolupráce internalizovat normy, formovat regionální identity a zájmy, operationalizovat rutinní mezinárodní komunikaci a marginalizovat přijatelnost použití síly. Myšlenka o využití environmentální spolupráce jako nástroje transformace a řešení konfliktů se objevila nejprve v souvislosti s konflikty, jejichž příčinou byly přírodní zdroje (Le Billon 2009; Matthew – Switzer – Halle 2002), později jako obecnější nástroj aplikovaný na nejrůznější konflikty bez ohledu na jejich příčinu (Wallace – Conca 2012; Conca – Dabelko 2002).

Environmentální spolupráce jako nástroj transformace a řešení konfliktů zaujala nejen badatele, ale i mezinárodních instituce. Tato myšlenka se objevila na půdě OBSE (zde pod pojmem „*environmentální budování důvěry*“; OBSE 2012), UNEP (zde pod pojmem „*environmentální budování míru*“; UNEP 2009), Asijské rozvojové banky (ADB n. d.), Evropské unie a NATO (ENVSEC n. d.), mezinárodních ekologických agentur (ITTO 2010; IUCN 2013, n. d. a) a nevládních organizací (MacArthur Foundation n. d.).

Navzdory rostoucímu počtu projektů deklarujících využití environmentální spolupráce jako nástroje transformace a řešení konfliktů se domnívám, že podmínky jejího vzniku a fungování v konfliktních oblastech jsou značně nejasné. Existují mnohé studie konkrétních případů, chybí ale systematická analýza a výzkum prostřednictvím jednotného

analytického rámce či testování konkrétních hypotéz u více případů. Tento text nabízí analýzu vzniku a fungování environmentální spolupráce v oblastech politických konfliktů. Na základě testování tří hypotéz na šesti případech dochází k závěru, že minimálně na úrovni států a politicky organizovaných jednotek, mezi nimiž probíhá politický konflikt, který v minulosti prošel násilnou fází, je optimismus ohledně potenciálu environmentální spolupráce transformovat a řešit konflikty nepřiměřený.

Předložený text předkládá šest empiricky orientovaných kvalitativních případových studií. Tento typ studie nám poskytuje vhodné východisko pro studium komplexních problémů životního prostředí, konfliktů a spolupráce, které lze jen obtížně izolovat a kvantifikovat (více srovnej například Hochstetler – Laituri 2006; Commission on Geosciences, Environment, and Resources 1994).

Data pro tento článek byla sbírána analýzou volně přístupných dokumentů vládních i nevládních institucí, novinových článků a e-mailové komunikace s experty, úředníky a novináři. Vychází zejména z revize dosavadní literatury týkající se životního prostředí, přírodních zdrojů a managementu konfliktů i ze studia a analýzy literatury o konkrétních konfliktech. U tří případových studií byl proveden terénní výzkum, jehož součástí byly polostrukturované rozhovory a pozorování aktivit různých aktérů v oblasti environmentálních témat (konference, demonstrace, semináře), rozhovory s domácími a zahraničními novináři věnujícími se ekologické tematice a v neposlední řadě se zástupci NGO, think tanků, univerzit a vládních úřadů. Terénní výzkum byl podniknut v květnu až srpnu 2012 na Tchaj-wanu, v červenci až srpnu 2013 v Izraeli a na palestinských územích a v srpnu až září 2013 v Jižní Koreji.

V první části textu je zdůvodněn výběr případů. Ve druhé části textu jsou představeny kauzální mechanismy, které budou testovány v případových studiích. Třetí část textu obsahuje případové studie. Čtvrtá část shrnuje dosažené poznatky.

VÝBĚR PŘÍPADŮ

Pro tuto studii bylo vybráno šest případů z různých částí světa, u nichž se badatelé, nevládní organizace, novináři i mezinárodní organizace shodují, že environmentální zdroje hrají roli a že mezi konfliktními stranami probíhá environmentální spolupráce. U všech případů platí, že environmentální spolupráce vznikla v průběhu konfliktu, tj. nebyla produktem mírové dohody či vstřícných gest v souvislosti s uzavřením mírové dohody a nepředcházela vypuknutí konfliktu. Do této kategorie by patřily například mírový park Condor–Kutuku mezi Ekvádorem a Peru, který byl zřízen v roce 2000 po uzavření mírové smlouvy mezi oběma zeměmi v roce 1995, nebo mírový mořský park v Akabském zálivu mezi Jordánskem a Izraelem, zřízený v roce 1998 po uzavření mírové dohody mezi oběma státy v roce 1994. Vznikla-li environmentální spolupráce až po uzavření mírové dohody, lze sice uvažovat o jejím mírotvorném potenciálu, ale již v jiném kontextu.

Takto postavený cíl omezil výběr případů, neboť vynechány musely být případy, kde environmentální spolupráce existuje, ale bylo by obtížné prokázat vztah spolupracujících aktérů a aktérů konfliktu a/nebo aktérů konfliktu je hodně a jejich vztahy jsou nepřehledné. Zde mám na mysli především konflikty jako občanské či etnické války a takzvané zmezinárodně vnitrostátní konflikty.¹ Do této kategorie by patřil například konflikt mezi Rwandou, Demokratickou republikou Kongo a Ugandou. V oblasti Velkých jezer byl zřízen přeshraniční park Virunga, chránící horské gorily (Kalpers – Lanjouw 1997). Nicméně výzkum tohoto případu je komplikován skutečností, že bojující strany v oblasti jsou velmi různorodé, vlády všech tří zemí opakovaně vyjadřovaly podporu skupinám v sousedních zemích bojujícím proti vládám vlastních zemí, navíc bojující skupiny se různě štěpí a vznikají jednotky s novými názvy (UCDP/PRIODataset 2012). Výběr případů byl omezen na konflikty, v nichž bylo možné konfliktní strany identifikovat a které prošly různými stadii intenzity včetně ozbrojeného násilí minimálně na stupni takzvaného *menšího ozbrojeného konfliktu* (definice viz níže).

Definice konfliktu v tomto textu odpovídá definici UCDP/PRIO, podle níž je konflikt „*soutěživý nesoulad, který se týká vlády a/nebo území a v němž kvůli použití ozbrojených sil a v důsledku vedení bojů mezi oběma stranami, z nichž minimálně jednou je vláda státu, zemře minimálně pětadvacet obětí*“ (UCDP/PRIO Codebook 2012: 1). Jako počáteční datum konfliktu uvádíme v souladu s UCDP/PRIO datum, kdy v důsledku bojů zemřela první oběť (Tamtéž: 5).

Data týkající se konfliktů, která využívá tento text, pocházejí ze dvou databank: z databanky programu pro konflikty Uppsalské univerzity a Institutu pro mezinárodní mírový výzkum v Oslu (UCDP/PRIO) a z databanky CONIS (*Conflict Information System*) Heidelberského institutu pro výzkum mezinárodních konfliktů (HIIK). Údaje o příčinách konfliktu byly převzaty z databanky CONIS a UCDP/PRIO. Údaje o začátku konfliktu byly převzaty z databanky UCDP/PRIO. Údaje o začátku konfliktu se v obou databankách někdy liší, neboť UCDP/PRIO (Tamtéž) za datum počátku konfliktu považuje až okamžik, kdy v důsledku bojů vedených v rámci konfliktu zemřela první oběť.

Pro tuto studii byly vybrány (řazeno abecedně):

- konflikt mezi Arménií a Ázerbájdžánem o území, který probíhá od roku 1990 (tehdy ještě v rámci Sovětského svazu);
- konflikt mezi Čínou a Tchaj-wanem, který se týká politického postavení Tchaj-wanu, respektive jeho samostatnosti, a probíhá od roku 1949;
- konflikt mezi Indií a Pákistánem o území a mezinárodní postavení, který probíhá od roku 1948;
- konflikt mezi Izraelem a Palestinskou autoritou (dříve Organizací pro osvobození Palestiny), který se týká politické moci, politického postavení palestinských území, hranic palestinských území, respektive území Izraele a zdrojů, a probíhá od roku 1948;
- konflikt mezi Jižní a Severní Korejí o území, ideologii, politickou moc a mezinárodní postavení, který probíhá od roku 1949;
- konflikt mezi Thajskem a Kambodžou o území a mezinárodní postavení, který probíhá od roku 1975.²

HYPOTÉZY

Tento text testuje tři hypotézy, které zkoumají podmínky vzniku a fungování environmentální spolupráce v oblastech politických konfliktů.

H1: Environmentální spolupráce je zahájena v období nízké intenzity konfliktu.

Cílem H1 je získat více informací o vztahu mezi intenzitou konfliktu a environmentální spoluprací a přelítí spolupráce z environmentální oblasti do oblasti politické. Pokud by se ukázalo, že intenzita konfliktu poklesla před zahájením environmentální spolupráce, svědčilo by to o tom, že to není výsledek environmentální spolupráce. Pozorovatelnými indikátory jsou v tomto případě údaje z UCDP/PRIO o intenzitě konfliktu v daném kalendářním roce porovnávané s environmentální spoluprací. Ve zvolených případech budeme hledat evidenci environmentální spolupráce, budeme analyzovat její kontext a budeme pátrat po tom, jaké intenzity dosahovalo násilí v době zahájení environmentální spolupráce.

Abychom mohli odhalit vztah mezi intenzitou konfliktu a zahájením environmentální spolupráce, musíme obojí definovat. Pro klasifikaci intenzity konfliktu využijeme metodu UCDP/PRIO. UCDP/PRIO (Tamtéž: 1–5) definuje explicitně dvě intenzity konfliktu, a to „*menší ozbrojený konflikt*“ a „*válku*“. Implicitně pak využívá tři stupně intenzity, kde menší ozbrojený konflikt a válku předchází konflikt jako takový, přičemž v databázi se tento konflikt objevuje tehdy, zemře-li v souvislosti s vedením bojů alespoň jedna oběť (Tamtéž: 5). Za nízkou intenzitu konfliktu pro účely H1 považují situaci, která nedosáhla intenzity menšího ozbrojeného konfliktu, tj. pokud v daném kalendářním roce zemře v souvislosti s vedením bojů méně než pětadvacet lidí.

Spolupráce je pro účely této studie definována jako situace, kdy aktéři „přizpůsobují své chování současným nebo očekávaným preferencím ostatních“ (Keohane 1984: 53). Parafrázujeme-li Roberta Keohana, lze environmentální spolupráci chápat jako situaci, kdy aktéři přizpůsobují své chování současným nebo očekávaným preferencím ostatních ohledně environmentálních zdrojů a jejich kvality a trvalé udržitelnosti. *Environmentální zdroje* jsou takové statky, které mají hodnotu samy o sobě nebo mají hodnotu pro dlouhodobou udržitelnost života lidské populace, a to buď na regionální, nebo na globální úrovni. Jde o statky, které nejsou snadno drancovatelné, nelze je převážet buď vůbec, nebo velmi obtížně s vysokými náklady, nejsou přímo ekonomicky využitelné, byť je lze zprostředkovaně využívat k zisku, nelze s nimi běžně obchodovat na trzích a jejich kvalita je přímo ovlivněna chováním všech aktérů v oblasti. Environmentální zdroje jsou ve své většině nehmotné a netržní v přísně ekonomických termínech. Za environmentální zdroje lze považovat vysokou biodiverzitu fauny a flóry; přírodní, kulturní, historickou, estetickou, vzdělávací a výzkumnou hodnotu krajiny; ochrannou, protierozní, hygienickou a estetickou funkci vegetačního doprovodu půdy a vodních zdrojů; regulační funkci vegetace, vody a půdy pro místní i regionální klima a výskyt škůdců či chorob; a regulační funkci vegetace, vody a půdy v biogeochemických cyklech v krajině.

H2: *Intenzita environmentální spolupráce zůstává v oblastech politických konfliktů, které prošly násilnou fází, slabá.*

Domnívám se, že v politických konfliktech, kde se objevilo násilí, nejsou vhodné podmínky pro prohlubování environmentální spolupráce. H2 vychází z debaty, zda je environmentální politika součástí takzvané *low*, nebo *high politics*. Funkcionalisté řadili environmentální politiku do *low politics*. Domnívali se, že *low politics* má potenciál pro kolektivní dosahování veřejných zájmů, neboť rozvoj vztahů v oblastech nízké politiky se pozitivně projeví i v oblasti vysoké politiky. Předpoklad rozdělení politiky na nízkou a vysokou byl v dalších desetiletích zpochybněn. Například neofunkcionalisté poukazovali na to, že byť existují témata vysoké a nízké politiky, nelze je od sebe oddělit. Další autoři (Barnett 1991) pak prokázali, že témata, která byla původně chápána jako oblast nízké politiky, se v určitém kontextu mohou stát tématy politiky vysoké a jako takové nevhodné pro budování spolupráce. Doušku k této diskusi přináší Piddington (1989), který poznamenává, že přeshraniční environmentální spolupráce může být pro některé aktéry citlivá, protože se obávají, že omezí jejich pravomoci a svrchovanost. Domnívám se, že environmentální spolupráce v politických konfliktech, které prošly a/nebo procházejí násilnou fází, zůstává slabá proto, že environmentální témata jsou vnímána buď jako témata *low politics*, což v případě politického konfliktu znamená pro strany konfliktu naprosto podružná, nebo se stanou součástí vysoké politiky a zdrojem strategických obav, což produkuje neochotu stran konfliktu v daných tématech spolupracovat ve snaze udržet si maximální nezávislost. V každém ze zkoumaných případů budeme pátrat po tom, kdy a jakého nejvyššího stupně intenzity environmentální spolupráce dosáhl a v jakém kontextu.

Abychom mohli testovat předloženou hypotézu, musíme určit, co máme na mysli slabou intenzitou spolupráce. Pro klasifikaci intenzity environmentální spolupráce nemáme k dispozici žádnou přijatou a akceptovanou metodiku, takže jsem vytvořila vlastní škálu.³ Intenzitu spolupráce jsem klasifikovala do čtyř úrovní: nízké, střední, vysoké a plné spolupráce. Nízká úroveň spolupráce je charakterizována neformální spoluprací⁴ realizovanou nevládními organizacemi a odborníky z výzkumných center, univerzit či přírodních parků. Vyznačuje se neochotou státu a jeho institucí být přímo zahrnut, přičemž vláda mlčky souhlasí s přenesením témat na nestátní aktéry. Na této úrovni nevznikají společné projekty. Aktéři si zejména vyměňují informace, konzultují konkrétní témata či postupy a setkávají se na společných konferencích. Političtí představitelé konfliktních stran vydávají jednostranné prohlášení o environmentální spolupráci a státní úřady dělají kroky směřující k ochraně environmentálních zdrojů nezávisle.

Jako střední úroveň spolupráce označuji stav, kdy spolu aktéři komunikují pravidelně, minimálně dvakrát za jeden kalendářní rok, a vlády a jejich úřady se stávají účastníky jednání, a to formálně i neformálně. Vznikají společné vládní i nevládní projekty, společné nevládní organizace, výbory, komise a poradní skupiny s omezenými pravomocemi a autoritou. Aktivity těchto těles zahrnují plánování, porady, monitorování, analýzu a výzkum konkrétních témat. Vládní zástupci na nižších úrovních se setkávají, ale jednání jsou nezávazná.

Vysoká úroveň spolupráce má formální charakter a vyznačuje se institucionalizací spolupráce, formováním bilaterálních či multilaterálních komisí a společných panelů a výborů s pravomocí vytvářet normy a dohlížet na jejich dodržování. Na této úrovni spolupráce jsou projekty jednotlivých stran koordinovány, vznikají mechanismy řešení vzájemných sporů, normy upravující vzájemné vztahy a dohody týkající se nákladů spojených se spoluprací.

Jako plnou spolupráci chápu situaci, kdy je management environmentálních zdrojů plně integrován a vytvořeno společné výkonné těleso. Je zřejmé, že čím vyšší intenzita spolupráce, tím více rostou závazky účastníků, které jim svazují ruce a omezují samostatnost jejich jednání. Plná spolupráce představuje přímé omezení suverenity účastníků v dané oblasti.

H3: Environmentální spolupráce je v konfliktních oblastech iniciována vnějšími aktéry.

Jako základ třetí hypotézy posloužily analýzy, které dokumentují konkrétní případy environmentální spolupráce. Pokud nahlédneme do těchto studií (například Ali 2005, 2008; Biringer 1998; Gasana 2010; Westing 2001, Kramer 2008; UNEP 2003, 2009; ITTO 2010), zdá se, že vnější aktéři hrají mimořádnou roli. Otázka je, zda jde o obecnější fenomén doprovázející environmentální spolupráci v oblastech politických konfliktů. Jako pozorovatelné indikátory jsem zvolila aktéry, kteří iniciují vládní i nevládní a formální i neformální projekty environmentální spolupráce; u konkrétních projektů budu hledat jejich iniciátory. Iniciátory definuji jako ty, kteří jsou architekty určité myšlenky, stojí na začátku určitého procesu či při vzniku určitého projektu a asistují při vytvoření a v počáteční fázi realizace projektu. Za vnější aktéry považuji všechny, kteří nejsou považováni za strany konfliktu a současně nepocházejí ze zemí, jež jsou stranami konfliktu. Mohou to být regionální a mezinárodní vládní organizace, mezinárodní skupiny odborníků, jednotlivci (například odborníci ze zahraničních univerzit a milovníci přírody), mezinárodní nevládní organizace odborného i aktivistického charakteru a think tanky.

PŘÍPADOVÉ STUDIE

V této kapitole budeme postupně testovat jednotlivé hypotézy v konkrétních případech. V závěru kapitoly jsou kauzální mechanismy pozorované v analyzovaných případech shrnuty v tabulce.

Arménie a Ázerbájdžán

Začátek arménsko-ázerbájdžánského konfliktu lze datovat ještě před rozpadem Sovětského svazu, kdy si obě strany začaly dělat nárok na Náhorní Karabach. Navzdory mezinárodnímu úsilí arménsko-ázerbájdžánský konflikt vyřešit se dosud nepodařilo najít dohodu a dosavadní pokusy o příměří a mírové smlouvy byly neúspěšné. V současné době jsou vztahy mezi oběma konfliktními stranami velmi chladné (Wittich – Maas 2009; Mikheilidze – Pirozzi 2008; ICG 2009, 2011a, 2012a).

Počátky environmentální spolupráce v oblasti Jižního Kavkazu lze datovat do dob Sovětského svazu. Tato spolupráce byla centrálně řízena a malé projekty vůbec neexistovaly. Po rozpadu Sovětského svazu byly všechny centrálně řízené projekty na Jižním Kavkaze ukončeny. Rozpad Sovětského svazu přežila některá přírodní chráněná území. Tam,

kde šlo o oblasti nacházející se na hranicích, vznikly samostatné přírodní parky, přeshraniční ekosystémy a biotopy byly ignorovány (Gunja – Bausch 2002: 12–15). První iniciativy environmentální spolupráce mezi nově nezávislými státy se objevily po ukončení války v Náhorním Karabachu v roce 1994, kdy se konflikt mezi Arménií a Ázerbájdžánem dostal do stadia slabšího, než je menší ozbrojený konflikt (UCDP/PRIO Dataset 2012). Nejprve se objevily regionální environmentální projekty iniciované Gruzii a mezinárodními organizacemi, první bilaterální arménsko-ázerbájdžánské projekty začaly vznikat na konci devadesátých let. S mezinárodní organizační, odbornou a finanční podporou byly provedeny první společné studie ochrany přeshraničních ekosystémů a konaly se první společné konference o ochraně vodních zdrojů, půdy a migrujících zvířat (Gunja – Bausch 2002; Wittich – Maas 2009; IUCN 2013; WWF n. d.; Schuerholz 2004). V roce 2002 byl s podporou německého ministerstva životního prostředí a Lichtenštejnského knížectví zahájen pilotní projekt implementace Alpské konvence na Jižním Kavkaze pro ochranu horských ekosystémů. Projekt zahrnuje Arménii, Ázerbájdžán a další čtyři státy (více Zazanshveli 2006). Za vrchol arménsko-ázerbájdžánské environmentální spolupráce lze označit zřízení přeshraniční gruzínsko-arménsko-ázerbájdžánské přírodní rezervace na Jižním Kavkaze. Tento projekt vznikl na podzim 2008 z impulzu Gruzie a Německa (Carius 2007: 62). Rezervace má společný sekretariát, který je řízen konsorciem rakouských a německých institucí a financován německým rozvojovým programem. Každá z účastnických stran je zastoupená ministerstvem životního prostředí a spravuje vlastní rezervaci na svém území (Transboundary Joint Secretariat n. d.; REC n. d.).

Arménsko-ázerbájdžánská environmentální spolupráce je zatím sporadická, a pokud k ní dochází, je výsledkem vnějších tlaků a podpory. Tlak a podpora přicházejí od evropských (OBSE, EU a NATO) a mezinárodních institucí (UNEP, UNDP; srovnej ENVSEC n. d.; REC n. d.), od sousedních států (Gruzie; viz Carius 2007) a skupin odborníků (IUCN 2013; WWF n. d.), ekologických a rozvojových agentur (německé ministerstvo pro spolupráci a rozvoj, USAID; viz Zazanshveli 2006) nebo od mezinárodních ekologických nevládních organizací a nadací (MacArthur Foundation n. d.). Zatímco mezinárodní instituce se pokoušejí využít environmentálních projektů k tomu, aby Arménie a Ázerbájdžán navázaly pravidelné vztahy a budovaly vzájemnou důvěru a ochrana životního prostředí má posloužit jako politicky nekonfliktní téma (ENVSEC n. d.; REC n. d.; Wittich – Maas 2009), nevládní organizace a think tanky se soustředí v první řadě na ochranu biodiverzity a ohrožených druhů v oblasti a spolupráce je prostředkem k ochraně životního prostředí (Schuerholz 2004; WWF n. d.; Wittich – Maas 2009). Arménsko-ázerbájdžánské projekty environmentální spolupráce zcela závisejí na vnější finanční i organizační podpoře a v minulosti vedlo ukončení vnější podpory k ukončení projektů. Environmentální spolupráce se nerozvíjí ani mezi NGO, neboť ty zaujímají vzájemně velmi nepřátelské postoje, podobně jako politické elity (ICG 2009: 10–12; Mikhelidze – Pirozzi 2008: 29–37).

V arménsko-ázerbájdžánském případě lze konstatovat, že byly potvrzeny všechny hypotézy. Environmentální spolupráce začala až po ukončení války v Náhorním Karabachu a poklesu intenzity konfliktu na úroveň slabší, než je menší ozbrojený konflikt (H1). Intenzita environmentální spolupráce mezi Arménií a Ázerbájdžánem je nízká (H2). Vládní i nevládní projekty environmentální spolupráce jsou iniciované (i financované) vnějšími aktéry. Oslabení přítomnosti či podpory vnějších aktérů vedlo opakovaně k ukončení spolupráce (H3).

Čína a Tchaj-wan

Čínsko-tchajwanské vztahy jsou velmi komplikované, byť se v posledních letech výrazně zlepšily a lze je chápat asi jako nejlepší od roku 1949, kdy protikomunistická opozice odešla z čínské pevniny. První kontakty v oblasti environmentální spolupráce začaly po ukončení stanného práva na ostrově v roce 1987, tj. v období, kdy mezi Tchaj-wanem

a Čínou neprobíhaly žádné násilné střety již celá desetiletí a intenzita konfliktu byla nižší než menší ozbrojený konflikt (UCDP/PRIOD Dataset 2012). Pionýry environmentální spolupráce se staly čínské a tchajwanské akademické instituce. Ještě v roce 1987 uspořádaly čínské a tchajwanské univerzity několik konferencí o ochraně životního prostředí v Tchajwanské úžině. V roce 1988 byl na Tchaj-wanu založen Národní výbor pro vědu, jenž zprostředkovával tchajwanským vědcům mezinárodní pobyty a cesty včetně kontaktů s čínskými univerzitami a výzkumnými ústavy. Na Tchaj-wanu se začal zvyšovat zájem o environmentální politiku a ekologické organizace spolu s demokratizací (Tang – Tang 1997; Tang – Zhan 2008). V Číně můžeme vidět, že širší zájem o ochranu životního prostředí koreluje s vnitropolitickými změnami a roste v první polovině devadesátých let. To doprovází nárůst environmentální legislativy, zřizování většího počtu přírodních rezervací a národních parků a příprava systematických plánů na ochranu biodiverzity (State Environmental Protection Administration, PRC 2006; Chen – Wang – Zhang – Lin 2009). V Číně i na Tchaj-wanu roste zájem o environmentální spolupráci především zdola. U politických elit, které čelí tlaku firem požadujících co nejnižší ekologické normy a argumentujících potřebou konkurenceschopnosti na světových trzích, zakořeňuje postupně (Yang 2005). Žádný z aktérů neobviňuje druhou stranu ze zhoršování kvality environmentálních zdrojů a obě strany ji chápou spíše jako důsledek rychlého hospodářského a průmyslového rozvoje, s nímž je třeba se nyní vyrovnat (Tang – Tang 1997; Tang – Zhan 2008).

Čínsko-tchajwanská spolupráce rostla spolu s prohlubováním environmentálních problémů a nárůstem zájmu o ochranu životního prostředí. Intenzivněji se začala rozvíjet na začátku nového tisíciletí v souvislosti s přípravou Číny na olympijské hry v roce 2008 a vyjednáváním dohody o ekonomické spolupráci v rámci ECFA (State Environmental Protection Administration, PRC 2006; National Council for Sustainable Development, ROC 2003; Focus Taiwan 2010).

Čínsko-tchajwanská spolupráce zahrnuje pravidelná vědecká sympozia, kurzy a letní školy pro univerzitní i středoškolské studenty, konference a společné kampaně, na nichž se podílejí státní i nestátní aktéři. Projekty se nejčastěji týkají ochrany vodních zdrojů a půdy, ekologicky šetrné výstavby, environmentálního vzdělávání, ochrany mořského pobřeží a korálových útesů a environmentálního žurnalistu (ISWC n. d.; Gao 2009; Wilson Center n. d.). Za vrchol čínsko-tchajwanské spolupráce lze zatím považovat zřízení sdíleného přírodního parku, systému včasného varování v případě ekologické havárie v Tchajwanské úžině, na němž se podílejí pobřežní hlídky obou zemí, trvale existujícího fóra pro výměnu znalostí a informací mezi vědci, inženýry a environmentálními regulačními úřady a smlouvou o spolupráci mezi tchajwanskými a čínskými přírodními parky, která byla uzavřena s podporou lokálních autorit (Focus Taiwan 2012; The China Post 2012). Byť Peking i Tchaj-pej mluví od roku 2010 o nutnosti zahrnout otázky ochrany životního prostředí do vzájemného smluvního rámce (Focus Taiwan 2010), dosud žádné konkrétnější kroky tímto směrem učiněny nebyly.

Pokud analyzujeme zahrnutí vnějších aktérů, vidíme, že ochrana životního prostředí a environmentální projekty jsou sice v Číně a na Tchaj-wanu iniciovány a finančně podporovány vnějšími aktéry – například Asijskou rozvojovou bankou, Evropskou unií, Greenpeace či americkými think tanky a výzkumnými ústavami –, nicméně čínsko-tchajwanská environmentální spolupráce není podporována přímo. Vnější aktéři se uchylují buď k podpoře čínských/tchajwanských projektů, nebo k podpoře regionálních projektů (Focus Taiwan 2012). Hlavním důvodem je nejasná mezinárodněpolitická pozice Tchaj-wanu a čínské odmítní takové spolupráce s Tchaj-pejí, která by měla nádech oficiální spolupráce (Turner – Wu 2001: 1–45; Turner 2003; State Environmental Protection Administration, PRC 2006; National Council for Sustainable Development, ROC 2003). Environmentální spolupráci mezi nevládními organizacemi a skupinami občanské společnosti brzdí specifická pozice ekologických skupin v čínském politickém systému a obava tchajwanských

organizací z napojení čínských environmentálních nevládních organizací na komunistickou stranu (Tang – Zhan 2008; Tang – Tang 1997; Yang 2005).

Závěrem lze konstatovat, že H1 byla potvrzena, neboť čínsko-tchajwanská spolupráce byla zahájena v období nízké intenzity konfliktu. Byla potvrzena i H2, neboť i po patnácti letech trvání zůstává environmentální spolupráce na střední úrovni, kde převládá neformální charakter. H3 potvrzena nebyla. Čínsko-tchajwanská environmentální spolupráce je iniciována i financována převážně domácími aktéry, vnější aktéři se zapojují výjimečně.

Indie a Pákistán

Indicko-pákistánský konflikt je dědictvím rozpadu britského koloniálního impéria a jeho počátek můžeme datovat do let 1947–1948. Spor mezi oběma státy se týká společné mořské hranice a oblasti Kašmíru. Vedle těchto sporů jsou mezi Indií a Pákistánem i další ožehavá témata, jako například vztah k Afghánistánu, budování jaderného programu či výstavba vodních děl na přeshraničních řekách. Indicko-pákistánské vztahy se cyklicky zlepšují a zhoršují; od uzavření příměří v roce 2003 došlo opakovaně ke zhoršení vztahů včetně několika přestřelek mezi oběma armádami na linii kontroly (AFP 2013), ale i k novým společným jednáním (ICG 2010).

Environmentální spolupráce mezi Indií a Pákistánem je relativně nová věc, byť oba státy mají zkušenosti se společným projektem již od poloviny šedesátých let, kdy byla podepsána indicko-pákistánská Smlouva o řece Indus, na jejímž základě vznikla v roce 1965 Trvalá komise pro řeku Indus (Ali 2008; Zawahri 2009: 15–16).⁵ Počátky indicko-pákistánské environmentální spolupráce můžeme datovat do roku 1988 (Biringer 1998; Tallone 2003; Rajen 1999).⁶ Koncem osmdesátých let, a platí to i v roce 1988, nedosahovala intenzita konfliktu mezi Indií a Pákistánem úroveň takzvaného menšího ozbrojeného konfliktu (UCDP/PRIO Dataset 2012). V tomto roce začala jednání o ochraně Siačenského ledovce,⁷ kde se vyskytuje sněžný leopard a další vzácné druhy (Swain 2009; Ali 2002), a pobřežního biotopu – slaného mokřadu Sir Creek (Rajen 1999; Biringer 1998). Navzdory oficiálním prohlášením pákistánských a indických představitelů, pokusům o dohodu na počátku roku 1989 a v roce 1993 či dílčím jednostranným krokům obou vlád po roce 2005 však zatím v otázce Sir Creek ani Siačenského ledovce žádný posun nenastal. Indicko-pákistánská environmentální spolupráce probíhala v letech 1993 až 1995 a od roku 2004, tedy v době, kdy nevznikalo mezi oběma stranami násilí a konflikt nedosahoval intenzity takzvaného menšího ozbrojeného konfliktu (UCDP/PRIO Dataset 2012). Po obnovení násilí se zatím vždy environmentální spolupráce utlumila. Na oficiální úrovni probíhají jak bilaterální jednání (například Indo-Pak Media Group on Climate Change), tak jednání multilaterální, zahrnující další aktéry regionu (například *Climate Action Network South Asia, International Center for Integrated Mountain Development*). Oficiální bilaterální projekty jsou chabé, byť intenzivně podporované vnějšími aktéry (Mervis 2005; Tallone 2003; IUCN n. d. b), a vznikají *ad hoc*, multilaterální projekty zatím neměly sílu přesvědčit Indii a Pákistán k vážnější spolupráci (Crow – Singh 2009; ICIMOD n. d.). Mezi oběma státy v minulosti došlo k různým dohodám, ale jejich realizace je odkládána a řadu let existují jen na papíře (Ali 2013: 9; Tallone 2003: 3, 6). Indičtí i pákistánští političtí představitelé jsou v regionálních environmentálních projektech aktivní, ale vyhýbají se projektům zahrnujícím druhou stranu (Crow – Singh 2009; SAARC n. d.; Ali 2013) a zhoršování kvality environmentálních zdrojů využívají k politickým účelům a spojují je s bezpečností a strategickými zájmy země (Ali 2008: 170; Světová banka 2005: 8; Zawahri 2009).

Po zlepšení vztahů v roce 2004 můžeme v indicko-pákistánských vztazích pozorovat nový fenomén, a to spolupráci mezi indickými a pákistánskými environmentálními NGO (LEAD n. d.; TERI n. d.). Mnohé indické a pákistánské nevládní organizace, badatelé a aktivisté ve spolupráci s vnějšími aktéry a s jejich podporou upozorňují na zhoršování kvality environmentálních zdrojů v oblasti a vyzývají ke společnému postupu a vyměňují

si informace. S vnější podporou byly realizovány i první společné projekty (Heinrich Böll Stiftung Pakistan 2010; Ali 2005; LEAD n. d.; TERI n. d.).

Diskurz nastolený indickými a pákistánskými politickými představiteli vedl k tomu, že indicko-pákistánská environmentální spolupráce je velmi chabá, byť se o ní či o jejím mírotvorném potenciálu často hovoří (Světová banka 2005; Ali 2002; Swain 2009). Naprostá většina vládních i nevládních projektů byla iniciována vnějšími aktéry a je plně závislá na vnější finanční podpoře (Tallone 2003; Ali 2004: 2–3; Ali 2002; Swain 2009; Suri 2003: 10). V indicko-pákistánské environmentální spolupráci se angažují úřadovny OSN v oblasti, GEF – konsorcium Světové banky a OSN (GEF iniciovalo například spolupráci Indie a Pákistánu při ochraně biodiverzity v mezinárodních vodách; GEF n. d.) –, rozvojové agentury (UKAID, USAID, *Commonwealth Foundation*), mezinárodní ekologické nevládní organizace, think tanky a zahraniční odborníci (Himálajský klub, IUCN, WWF) či nadšenci a milovníci hor (Mervis 2005). Z domácích aktérů jsou neaktivnější ochránci přírody nebo přírodovědci a lokální nevládní organizace či komunity (Heinrich Böll Stiftung Pakistan 2010; Tallone 2003: 2–3; Suri 2003: 5).

V indicko-pákistánském případě byly potvrzeny všechny tři hypotézy. Environmentální spolupráce se objevuje v roce 1988, tedy v době, kdy je intenzita konfliktu klasifikována jako slabší než menší ozbrojený konflikt (H1). Každá eskalace konfliktu mezi Indií a Pákistánem zatím vedla vždy k přerušení environmentální spolupráce. Do roku 2004 byla intenzita spolupráce nízká. Po roce 2004 se sporadicky začínají objevovat aktivity, které jsme vymezili jako střední úroveň (H2). V indicko-pákistánských environmentálních projektech hrají roli hlavních iniciátorů i finančních garantů vnější aktéři, a to jak mezinárodní organizace, tak rozvojové agentury západních států (H3).

Izrael a Palestinská autorita

Izraelsko-palestinský konflikt je relativně nepřehledný, neboť aktéři na palestinské straně se mění a diverzifikují, což reflektují i databáze konfliktů, které identifikují několik konfliktních dyád (například Izrael vs. Hamás, Izrael vs. Palestinská autorita, Izrael vs. Fatah a další skupiny). Jako ústřední dyádu jsme pro analýzu izraelsko-palestinských vztahů v environmentální oblasti chápali dvojici Izrael – Palestinská autorita (dříve Organizace pro osvobození Palestiny – OOP).

Ochrana životního prostředí na Blízkém východě je poměrně novým fenoménem. Ekologické projekty, environmentální politika i legislativa v Izraeli i na palestinských územích dlouhodobě zaostávaly za reálnou potřebou ochrany přírodních zdrojů a i přes zvýšené úsilí o ochranu přírodního prostředí v posledních letech se situace lepší jen pozvolna (UNEP 2003: 98).

Izraelsko-palestinská environmentální spolupráce se objevuje na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století, kdy mezi oběma stranami ustaly násilné střety a intenzita konfliktu nedosahovala úrovně takzvaného menšího ozbrojeného střetu (UCDP/PRIODataset 2012). Prvním krokem bylo v roce 1988 zřízení společného think tanku – Izraelsko-palestinského centra pro výzkum a informace⁸ – který se zabýval jak politickými vztahy mezi Izraelci a Palestinci, tak zhoršováním stavu životního prostředí a ochranou environmentálních zdrojů (IPCRI 2013). V roce 1991 za asistence a s finanční pomocí italské a německé vlády podepsaly Jeruzalém, Betlém a Beit Jala dohodu o propojení kanalizace a společném řešení odpadních vod (Fischhendler – Dinar – Katz 2011: 41). Důležitým milníkem pro zahájení širší environmentální spolupráce byla mírová jednání v Madridu v roce 1991 a uzavření mírové dohody z Osla v roce 1993. Ta obsahovala mj. závazek mezivládní environmentální spolupráce, čímž se otevřely dveře i pro rozvoj environmentální spolupráce na úrovni nižší státní správy a samospráv. Dohoda z Osla zřizovala společná tělesa pro spolupráci v environmentální oblasti, konkrétně Společný výbor environmentálních expertů a Společný výbor pro vodní zdroje. Obě tělesa měla působit jako diskusní fóra a dohlížet na plánování vodních projektů a aktivity, které by se přímo týkaly

dotávek vody na izraelská a palestinská území. Výbor pro vodní zdroje měl navíc dohlížet na implementaci těch částí dohody z Osla, které se týkaly vodních zdrojů. Každá ze stran získala ve výboru právo veta. Po uzavření mírových dohod environmentální spolupráce pokračovala, byť s přestávkami a s problémy a jen díky značné mezinárodní podpoře a tlaku (Fischhendler – Dinar – Katz 2011). Jako příklad uveďme zřízení izraelsko-palestinské databanky kvality vodních zdrojů a společnou platformu palestinských, izraelských a dalších blízkovýchodních environmentálních NGO s názvem *Přátelé země, Blízký východ*, které vznikly v roce 1994, nebo setkání ochránců ptactva a migrujících druhů, z nichž se po roce 1995 stala pravidelná aktivita, na níž se podílejí izraelské a palestinské ekologické organizace a ornitologové (Executive Action Team, Multilateral Working Group on Water Resources n. d.; Birds as peacemakers 2010: 3).

Mnohé environmentální aktivity byly utlumeny se zhoršením vztahů v roce 1997 a ukončeny zahájením druhé intifády v roce 2000. Přerušena byla práce formálních těles a společných výborů (UNEP 2003: 19), omezena byla spolupráce mezi univerzitami. Určitou výjimkou byly výše zmíněné výbory – pro vodní zdroje a výbor environmentálních expertů. Ty se neformálně a neoficiálně setkávaly na půdě Izraelského a palestinského centra pro výzkum a informace (Baskin 2011). Po ukončení druhé intifády se některé projekty environmentální spolupráce podařilo obnovit. Jde však o projekty, do nichž jsou zapojeni třetí aktéři, například Jordánsko. Nevládní organizace se vracejí k environmentální spolupráci jen zdráhavě, s výjimkou těch, které mají environmentální spolupráci v „popisu práce“ (například *Friends of the Earth – Middle East* nebo *Israel Union for Environmental Defense*; srovnej Haaretz 2012a) a mají finanční podporu a granty od vnějších aktérů.

Největší intenzity dosáhla izraelsko-palestinské spolupráce v roce 1995, kdy byl zřízen v souvislosti s mírovými dohodami Společný výbor pro vodní zdroje. Výbor se ale od roku 1997 scházel nepravidelně a stal se místem, kde se obě strany už jen obviňovaly a vetovaly si vzájemně návrhy. Práce výboru od té doby zůstala paralyzována (Fischhendler – Dinar – Katz 2011: 44). Po ukončení druhé intifády už žádné podobné těleso nevzniklo. Po roce 2002 se spolupráce odehrává na nevládní úrovni mezi samosprávami, badatelskými institucemi, školami a environmentálními nevládními organizacemi a ochránci životního prostředí (Haaretz 2008, 2012 b; Arava Institute n. d.).

Izraelsko-palestinská environmentální spolupráce je výsledkem dlouhodobého nátlaku, přesvědčování a lobbování ze strany vnějších aktérů. Spolupráce na úrovni vlád, regionů, měst i nevládních organizací byla iniciována a je dlouhodobě finančně podporována Evropskou unií (Kramer 2008), zahraničními vládami (USA, Německo, Itálie; Fischhendler – Dinar – Katz 2011), Světovou bankou, UNEP (UNEP 2003) a mnoha zahraničními univerzitami, výzkumnými ústavami a ekologickými organizacemi (Birds as peacemakers 2010; Sandia National Laboratories 2000; Editorial 2007; Friends of the Earth Middle East n. d.; Arava Institute n. d.; Van Leer Jerusalem Institute n. d.).

V izraelsko-palestinském případě byly potvrzeny všechny tři hypotézy. Environmentální spolupráce mezi oběma stranami začala několik let před mírovými dohodami, v době, kdy výrazně poklesla intenzita násilí, a konflikt nedosahoval intenzity takzvaného menšího ozbrojeného konfliktu (H1). Navzdory závazkům a smlouvám (včetně mírových) se environmentální spolupráce nerozvíjí, společná tělesa nefungují, a pokud se jejich představitelé setkávají, pak jen neformálně. Zintenzivnění násilí, zejména obě intifády, vedlo vždy k oslabení environmentální spolupráce. Ve společných tělesech si každá strana zachovává právo veta a environmentální spolupráce nepřesahuje střední úroveň (H2). Od začátku procesu do současnosti jsou klíčovými iniciátory i plátcí projektů vnější aktéři (H3).

Jižní Korea a Severní Korea

Konflikt na Korejském poloostrově se rozhořel po druhé světové válce. Byť od roku 1953 nepřekročila intenzita konfliktu na Korejském poloostrově stadium menšího ozbrojeného konfliktu a nedochází k žádným rozsáhlým násilným střetům a obětem na životech

(UCDP/PRIO Dataset 2012), vztahy mezi oběma Korejemi zůstávají napjaté. Na tomto politickém pozadí od první poloviny devadesátých let probíhají politická setkání a konference na úrovni ministrů, které se mj. začaly zabývat ochranou životního prostředí a environmentální spoluprací. Oba korejské státy spojuje způsob, jakým nahlíží na environmentální zdroje. Vidí v nich společné dědictví všech Korejců a zhoršování kvality environmentálních zdrojů chápou jako důsledek předchozího rychlého rozvoje a budování těžkého průmyslu (Nam – Yook – Lee – Kim 2007; Brady 2012; Westing 2001; Lee 2012; Hayes – Cavazos 2013). Pionýry v ochraně životního prostředí jsou v obou Korejích odborníci, na Jihu roste zájem o ochranu environmentálních zdrojů i u obyvatel a politických elit.

První návrhy korejsko-korejské environmentální spolupráce se objevily již v šedesátých letech. Tyto návrhy přicházely od vnějších aktérů a ani jedna z Korejí jim nevěnovala velkou pozornost (Hocknell 1996). Milníkem se staly roky 1991 a 1992, kdy Severní Korea vstoupila do OSN a oba korejské státy se zúčastnily Summitu země. Při této příležitosti Jižní i Severní Korea separátně oslovily generálního tajemníka OSN a ředitele UNEP s návrhem zřídit v demilitarizované zóně přírodní rezervaci (Tamtéž: 68; Westing 2010). Od roku 1993 se obě země účastní pravidelného regionálního setkání na úrovni vyšších úředníků pro podporu regionální environmentální spolupráce (NPEC n. d.). V roce 1994 Jižní Korea a UNEP uzavřely dohodu o projednání zřízení Korejské mírové bio-rezervace UNESCO v oblasti demilitarizované zóny. O pokračování jednání se pokusila Jižní Korea v roce 1998 v souvislosti s takzvanou *sunshine policy*,⁹ Severní Korea však další jednání odmítla (Westing 2010). Pokrokem v environmentální spolupráci byl rok 2000, kdy mezi oběma Korejemi došlo k dohodě o spolupráci v oblasti rybolovu a Severní Korea pozitivně reagovala na možnost zřízení přírodní rezervace v demilitarizované zóně jako přeshraniční rezervace UNESCO (Hayes 2010). V roce 2005 byl zřízen společný výbor pro mezikorejskou hospodářskou spolupráci, do jehož gesce spadá i environmentální spolupráce. V roce 2006 Severní Korea přijala sadu zákonů pro ochranu životního prostředí, které odpovídaly jihokorejským požadavkům a týkaly se společného průmyslového komplexu v Kesongu (Ministry of Unification 2007a). V témže roce se obě země se silnou mezinárodní podporou vrátily k jednání o vzniku mírového přírodního parku v demilitarizované zóně a zahájily jednání o sdílení mořského přírodního parku (Brady 2012). V roce 2007 uzavřely Koreje dohodu o zřízení společné rybolovné zóny v oblasti sporné západní námořní hranice a dohodu o vytvoření Zvláštní mírové zóny pro spolupráci v Západním moři, která by měla speciální režim environmentální ochrany (Nam – Yook – Lee – Kim 2007). Představitelé obou států deklarovali, že budou spolupracovat při ochraně životního prostředí včetně ochrany ekosystémů. V témže roce byl pro oblast Kesongu vytvořen společný výbor pro spolupráci v oblasti veřejného zdraví, medicíny a ochrany životního prostředí (Ministry of Unification 2007b). Mořský přírodní park ani přírodní rezervace v DMZ však dosud zřízeny nebyly a stále jsou v různých fázích vyjednávání.

Vedle mezivládní environmentální spolupráce dochází v posledních letech i k rozvoji environmentální spolupráce mezi nevládními aktéry. Různé projekty vznikly mezi jihokorejskými NGO (například Fórum DMZ)¹⁰ a výzkumnými ústavy (*Korea Maritime Institute*) a severokorejskými univerzitami (Fakulta lesnictví na Pchjongjanské univerzitě vědy a techniky) a státními úřady (Brady 2012; Soh 2000; Nam – Yook – Lee – Kim 2007: 24–28). Zahnutí nevládních aktérů do environmentální spolupráce však komplikují právní a politická omezení. Na jihokorejské straně platí zákon, podle něhož musejí Jihokorejci získat pro komunikaci (včetně dopisů či e-mailů) s obyvateli Severní Koreje zvláštní povolení. Toto povolení vydává ministerstvo pro znovusjednocení a musí být vydáno před zahájením aktivity. Vztahy mezi občany Severní a Jižní Koreje jsou v Jižní Koreji důsledně kontrolovány, a to i když dojde k setkání Jihokorejců a Severokorejců v zahraničí (prezentace Korean Sharing Movement n. d.). V Severní Koreji je kontrola zajišťována

politicky – organizace, které komunikují s Jihokorejci a mají s nimi společné projekty, jsou pravidelně personálně obměňovány, aby nedocházelo k navazování dlouhodobějších osobních kontaktů (Oknim 2003). Byť je obsah jednání důsledně kontrolován a prostředí pro růst environmentální spolupráce na nevládní úrovni není příznivé, korejských environmentálních projektů v posledních letech přibývá.¹¹ Společné projekty se týkají ochrany životního prostředí, zalesnění či ochrany migrujícího ptactva (Brady 2012).

Při rozvoji korejsko-korejské environmentální spolupráce hrají významnou roli vnější aktéři, a to i když je s ohledem na specifičnost situace na Korejském poloostrově angažmá třetích stran omezené. Vnější aktéři environmentální spolupráci iniciují a podporují ji finančně, odborně a lobbují u korejských politických představitelů (Oknim 2003) a mezinárodních institucí, aby byla spolupráce dále rozvíjena. Hlavními podporovateli jsou UNEP a UNESCO (Westing 2001, 2010; Hayes 2010), mezinárodní ekologické nevládní organizace a skupiny odborníků, které se zabývají ochranou biodiverzity (IUCN n. d. a; WWF, *BirdLife International*, *International Crane Foundation* a *Korea Peace Biore-serves System*), Korejci žijící v zahraničí a angažovaní zahraniční jednotlivci zabývající se ochranou životního prostředí (asi nejvýznamnějšími postavami byli dlouho Arthur H. Westing či Ted Turner). Mezinárodní podporu má především vybudování mírového parku v demilitarizované zóně a společné přírodní rezervace v oblasti sporné námořní hranice (Westing 2010; Hayes 2010; IUCN n. d. a).

Vrátíme-li se k jednotlivým hypotézám, lze konstatovat, že všechny byly potvrzeny. Environmentální spolupráce byla zahájena v době, kdy mezi oběma Korejemi neprobíhaly žádné násilné střety a intenzita konfliktu byla nižší než menší ozbrojený konflikt (H1). Byť byly zřízeny dva korejsko-korejské společné výbory, které se mj. zabývají environmentální spoluprací, v obou případech jde o těleso, jehož role je pouze poradní a koordinační a jehož jednání je absolutně nezávazné (H2). Současně můžeme říci, že bez pobídek a pomoci vnějších aktérů, bez jejich invence a financí, by se korejsko-korejská environmentální spolupráce rozvíjela velmi obtížně, pokud vůbec (H3).

Thajsko a Kambodža

V oblasti indočínského poloostrova probíhají mezistátní i vnitrostátní konflikty téměř nepřetržitě několik posledních desetiletí a střídány jsou jen krátkými obdobími klidu (ICG 2011b, 2012b). Konflikt mezi Thajskem a Kambodžou se rozhořel v roce 1975 a týkal se vymezení hranice. V dalších letech byl vztah obou zemí komplikován i dalšími otázkami, zejména však politickými i vojenskými intervencemi sousedních států (ICG 2012b). Thajsko-kambodžský konflikt byl celá desetiletí ve stadiu nenásilné krize a čas od času došlo k omezené eskalaci se sporadickými násilnými střety. Spory mezi oběma státy, zejména otázka hranic, byly opakovaně projednávány Mezinárodním soudním dvorem a řešeny v rámci ASEAN. Konflikt eskaloval v letech 2008–2011 v souvislosti s kambodžskou žádostí o zařazení kláštera Preah Vihear, na nějž si obě země činí nárok, na seznam kulturního dědictví UNESCO. Ve snaze o získání podílu na zvýšení turismu v oblasti po zanesení kláštera na seznam UNESCO (New Frontiers 2008) mobilizovaly vlády obou zemí domácí obyvatelstvo a v obou zemích vypukly nepřátelské nálady. Domácí politické elity využívaly protithajskou a protikambodžskou rétoriku při volebním boji (New Frontiers 2008; IRIN News 2011). Od roku 2008 docházelo mezi oběma státy k omezeným ozbrojeným střetům, které v roce 2011 dosáhly intenzity menšího ozbrojeného konfliktu (UCDP/PRIO Dataset 2012; ICG 2011b). V roce 2012 se podařilo s asistencí OSN a ASEAN zmírnit konflikt a omezit násilí (HIK 2012), klášter Preah Vihear však stále jitří vztahy mezi oběma státy a otázka hranic není vyřešená (BBC News Asia 2013).

Oblast bývalé Indočíny je nejen jedním z míst s velkým počtem konfliktů, ale také jedním z míst s největší variabilitou fauny a flóry na světě (ADB n. d.). Současně je to oblast, která dlouhodobě čelí závažným ekologickým problémům souvisejícím s nárůstem

počtu obyvatel a rozvojem průmyslové výroby. V Kambodži, Thajsku i okolních zemích dochází k rozsáhlému odlesňování, erozi půdy způsobené zemědělskou činností v odlesněných oblastech, zhoršování kvality sladké vody, bezhlavé výstavbě přehrad a v neposlední řadě k úbytku biodiverzity způsobené urbanizací a nadměrným rybolovem (New Frontiers 2009a, b; ITTO 2005a, b). Ačkoliv se environmentální situace v oblasti zhoršuje již několik desetiletí, první kroky k environmentální spolupráci lze zaznamenat až v polovině devadesátých let. V této době byla intenzita konfliktu mezi Thajskem a Kambodžou nižší než takzvaný menší ozbrojený konflikt (UCDP/PRIODataset 2012). Za první krok lze považovat zřízení Komise pro řeku Mekong v roce 1995,¹² do jejíž agendy byla zahrnuta i diskuse o ochraně životního prostředí a koordinace environmentálních projektů (Wolf – Newton 2008). V témže roce UNDP společně s UNEP a WWF založily Indočínské fórum pro biodiverzitu, v jehož rámci iniciovaly rozhovory mezi Thajskem, Kambodžou a Laosem o spolupráci při ochraně pohraničních oblastí. Thajsko a Kambodža však o spolupráci nejevily zájem a postupovaly při ochraně životního prostředí samostatně, bez ohledu na zájmy druhé země (Dillon – Wikramanayake 1997). Další krok k bilaterální environmentální spolupráci učinily Thajsko a Kambodža v roce 2000, kdy byl s pomocí ITTO zahájen projekt na ochranu biodiverzity v hraniční oblasti Pha Taem. Obě země, ještě než byl projekt fakticky zahájen, přerušily vzájemnou komunikaci a při ochraně životního prostředí opět postupovaly samostatně (Suiseeya 2012). Pod tlakem ITTO a IUCN se k projektu v roce 2003 vrátili (IUCN n. d. b). V roce 2006 zahájily Thajsko a Kambodža s podporou ADB projekt přeshraničních koridorů pro ochranu biodiverzity. Tento projekt byl v roce 2011 prodloužen do roku 2016 (New Frontiers 2006; South East Asia Tourism Monitor 2011). V roce 2007 podepsaly obě země dohodu o spolupráci při ochraně biodiverzity v oblasti Emeraldského trojúhelníku¹³ (Suiseeya 2012: 10–11; více o thajsko-kambodžské spolupráci v oblasti viz Hatsukano 2012). Ke spolupráci byl přizván ještě Laos. Spolupráce při ochraně biodiverzity v oblasti Emeraldského trojúhelníku pokračovala – byť sporadicky – i po roce 2008 (Suiseeya 2012; Gasana 2010: 3), nicméně vypuknutí násilí v roce 2011 spolupráci přerušilo (Hatsukano 2012). Některé menší projekty na obou stranách thajsko-kambodžské hranice ještě pokračovaly, ale jen na úrovni místních autorit (Supatn 2012: 185–204). Po ukončení bojů se pod tlakem OSN, ASEAN a dalších organizací a po thajských volbách a výměně politických elit v létě 2011 atmosféra uvolnila a otevřely se dveře pro vzájemnou komunikaci (Gasana 2010; Hatsukano 2012).

Environmentální spolupráce se začala objevovat i mezi nestátními aktéry, zejména ekologickými NGO, univerzitami a výzkumnými ústavy. Na konci devadesátých let se s mezinárodní finanční podporou zformovala kooperativní síť mezi univerzitami, které se zabývaly ochranou mokřadů a výzkumem biodiverzity. Tato spolupráce byla formalizována v roce 2002 (The University Network for Wetland Research and Trainings n. d.). V roce 2009 vytvořily thajské, kambodžské, laoské a vietnamské NGO koalici *Save the Mekong*, jejímž cílem je ochrana Mekongu před výstavbou přehrad (New Frontiers 2009a, b; *Save the Mekong* n. d.).

Ačkoliv environmentální spolupráce v oblasti posiluje, je zjevné, že jak bilaterální, tak regionální environmentální spolupráce zejména na vládní úrovni fakticky závisí na finanční a organizační podpoře vnějších aktérů. Významnou roli iniciátorů a plátců hrají agentury OSN, Asijská rozvojová banka, rozvojové agentury (USAID a Japonská rozvojová agentura) a odborné organizace (IUCN, WWF, ITTO; viz Gasana 2010; Suiseeya 2012; ADB n. d.; ITTO 2010; Dillon – Wikramanayake 1997; New Frontiers 2006; South East Asia Tourism Monitor 2011). U environmentální spolupráce na úrovni vlád a regionálních či lokálních administrativ dosud vždy stáli vnější aktéři, kteří projekt iniciovali, u nevládních aktérů hrají vnější aktéři (zejména různé NGO z okolních zemí; *Save the Mekong* n. d.) roli iniciátorů, dárců či partnerů. Shrňme-li poznatky z thajsko-kambodžského případu, lze konstatovat, že všechny tři hypotézy byly potvrzeny. Environmentální

spolupráce začala v době, kdy intenzita konfliktu byla nižší než menší ozbrojený konflikt (H1), vládní úřady se vyhýbají společným projektům a veškeré environmentální projekty mají absolutně nezávazný charakter (H2) a bez podpory vnějších aktérů by většina projektů nevznikla a nefungovala (H3).

Tabulka č. 1
Shrnutí výsledků testování hypotéz

	H1	H2	H3
Arménie–Ázerbájdžán	Potvrzena	Potvrzena	Potvrzena
Čína–Tchaj-wan	Potvrzena	Potvrzena	Nepotvrzena
Indie–Pákistán	Potvrzena	Potvrzena	Potvrzena
Izrael–PA	Potvrzena	Potvrzena	Potvrzena
Jižní Korea – Severní Korea	Potvrzena	Potvrzena	Potvrzena
Thajsko–Kambodža	Potvrzena	Potvrzena	Potvrzena

Zdroj: Autorka.

* * *

Již více než jedno desetiletí se setkáváme s myšlenkou, že environmentální spolupráce v konfliktních oblastech může vytvořit most mezi konfliktními komunitami a napomoci transformaci a řešení konfliktů. Projekty deklarující, že přinášejí do konfliktních oblastí prostřednictvím společného environmentálního projektu spolupráci mezi konfliktními komunitami a potenciál pro mírové vztahy, se objevily v posledních letech v řadě regionů. O podmínkách vzniku a fungování environmentální spolupráce v konfliktních oblastech však zatím víme málo. Ve snaze zaplnit část bílých míst ve výzkumu podmínek vzniku a existence environmentální spolupráce v konfliktních oblastech jsme se rozhodli otestovat tři hypotézy, které se zaměřily na podmínky environmentální spolupráce v oblastech politických konfliktů.

První hypotéza (*Environmentální spolupráce je zahájena v období nízké intenzity konfliktu*) byla potvrzena ve všech případech. Výsledky případových studií ukazují, že politický konflikt a environmentální spolupráce mohou koexistovat, nicméně za specifických podmínek. Environmentální spolupráce byla ve všech případech zahájena v období, kdy mezi stranami konfliktu neprobíhaly násilné střety a nebyly větší oběti na životech. Případové studie také nepřímo ukázaly, že environmentální spolupráce je citlivá na výkyvy v intenzitě násilí. Pokud se vztahy zhoršily a zesílilo násilí mezi spornými stranami, environmentální spolupráce rychle a snadno ustávala. Některé případové studie (Jižní Korea – Severní Korea, Izrael – Palestinská autorita, Indie–Pákistán a Thajsko–Kambodža) ukázaly, že nepolitici aktéři, kteří mají v popisu práce environmentální témata, jako ekologické NGO, skupiny odborníků a agentury na ochranu životního prostředí, jsou méně citliví ke zvyšování intenzity násilí než politici aktéři a snaží se udržet vzájemnou komunikaci i v období zhoršení politických vztahů. Ve dvou případech (Izrael – Palestinská autorita a Jižní Korea – Severní Korea) překonali tito aktéři nepříznivou bezpečnostní situaci a administrativně-právní překážky komunikace tím, že se setkávali v zahraničí. Z toho lze vyvodit, že zmírnění konfliktu není výsledkem environmentální spolupráce, ale současně je-li environmentální spolupráce uhažena, může konfliktu odolávat.

Druhá hypotéza (*Intenzita environmentální spolupráce zůstává v oblastech politických konfliktů, které prošly násilnou fází, slabá*) byla potvrzena ve všech případech. Testování potvrdilo, že environmentální spolupráce zůstala slabá, a to bez ohledu na délku trvání

spolupráce a bez ohledu na intenzitu podpory vnějších aktérů. Překážkou pro prohlubování intenzity environmentální spolupráce byla nedůvěra mezi stranami konfliktu, nestabilní politické a bezpečnostní prostředí a někde i administrativně-právní opatření omezující komunikaci (případ Čína–Tchaj-wan, Jižní Korea – Severní Korea, Izrael – Palestinská autorita). Další příčinou slabosti byla v některých případech skutečnost, že environmentální témata byla příliš nízká na žebříčku hodnot (případ Arménie–Ázerbájdžán a Pákistán–Indie), nebo se naopak stala součástí vysoké politiky a strategických obav (případ Thajsko–Kambodža, Izrael – Palestinská autorita a Čína–Tchaj-wan).

Třetí hypotéza (*Environmentální spolupráce je v konfliktních oblastech iniciována vnějšími aktéry*) byla potvrzena v pěti případech ze šesti. Testování ukázalo, že environmentální spolupráce v oblastech politických konfliktů ve velké míře závisí na vnějších aktérech. Ti jsou klíčovými iniciátory, vyjednaváči i plátcí projektů a bez jejich účasti by strany konfliktu buď vůbec daný projekt nezačaly, a/nebo by jej nemohly realizovat – někdy pro nedostatek financí, kapacit či lidských zdrojů, jindy pro nedostatek zájmu a entuziasmu. Hlubší environmentální spolupráce byla ve všech případech doprovázena silným dlouhodobým angažmá třetích stran a při oslabení vnější podpory se začaly projekty environmentální spolupráce rozpadat.

Z uvedeného lze vyvodit, že využití environmentální spolupráce jako nástroje řešení a transformace politických konfliktů, které prošly násilnou fází, je možné, ale pozitivní efekty se objevují spíše mezi nevládními a nepolitickými aktéry a není zřejmé, jaký mechanismus by zajišťoval přelití pozitivních zkušeností z environmentální spolupráce do politické oblasti. Na základě předložené analýzy se environmentální spolupráce jeví jako vhodný nástroj transformace a řešení politických konfliktů, které ještě neprošly fází násilného střetu, a mentální, politické, administrativní a bezpečnostní překážky pro vzájemnou komunikaci neexistují nebo jsou překonatelné. Klíčové je zapojení domácích nepolitických aktérů, jejichž agenda zahrnuje environmentální témata, neboť právě oni jsou nositeli environmentální spolupráce, a to i v době stupňování násilí. Kritické je pro fungování a stabilitu environmentální spolupráce vytvoření dlouhodobé vnější podpory a zapojení vnějších aktérů do celého procesu. Oslabení účasti vnějších aktérů vede – zejména v situaci zvýšení intenzity konfliktu – k rozpadu pozitivních kooperativních vazeb.

¹ Tento termín používá při klasifikaci konfliktů databáze UCDP/PRIO. Ta dělí konflikty na *extrasystémové* (týkají se celého mezinárodního systému), *mezistátní*, *vnitrostátní* a *zmezínárodněné vnitrostátní* (konflikty, které vzniknou jako vnitrostátní, ale zapojením dalších aktérů se přenesou na mezistátní či regionální rovinu; viz UCDP/PRIO Codebook 2012).

² Další případy, které spadají do této kategorie, nicméně v předložené analýze nebyly zohledněny, jsou například konflikt / environmentální spolupráce mezi Severním a Jižním Kyprem, případně konflikt / environmentální spolupráce mezi Hondurasem, Guatemalou a Salvadorem v regionu Trifino.

³ Tato klasifikace byla utvořena na základě kombinace dvou textů, které se zabývají intenzitou environmentální spolupráce (Zbicz 1999; Metcalf 1994).

⁴ Neformální instituce vznikají spontánně a nejsou podloženy psanou smlouvou. Formální instituce existuje na základě psané dohody. Příkladem neformální instituce jsou takzvané *Picnic Table Talks*, které vznikly mezi Izraelem a Jordánskem jako nástroj dohody o řece Jarmúk.

⁵ Od roku 2005 existuje indicko-pákistánské autobusové spojení přes linii kontroly a v roce 2007 byla jako nevládní těleso zřízena společná kašmírská obchodní komora, která slouží jak pro indickou, tak pro pákistánskou stranu Kašmíru (ICG 2010: 2).

⁶ Některé zdroje (Světová banka 2005) uvádějí jako začátek indicko-pákistánské environmentální spolupráce Smlouvu o řece Indus z roku 1960, tu však – ve shodě s dalšími autory (Ali 2008; Zawahri 2009; Swain 2009) – nepovažují za příklad environmentální spolupráce, neboť daná smlouva se zabývala technickými aspekty výstavby vodních děl, nikoliv environmentálními zdroji.

⁷ Siačenský ledovec se nachází poblíž K2. V této oblasti nebyly přesně vymezené hranice od roku 1947. V roce 1949 byla hranice stanovena provizorně jako linie průměří z téhož roku. V roce 1984 Indie a následně i Pákistán vojensky obsadily část ledovce. Ledovec dnes patří k nejznečištěnějším vysokohorským oblastem, neboť vojenské jednotky obou zemí zde od roku 1984 nechávají všechen odpad i staré zbraně a další vybavení (Tallone 2003).

- ⁸ V roce 2013 byl think tank přejmenován a dnes funguje pod názvem Israel-Palestine: Creative Regional Initiatives (IPCRI 2013).
- ⁹ *Sunshine policy* byl přístup Jižní Koreje k Severní Koreji v období let 1998 až 2008, který se vyznačoval vstřícností a snahou navázat pravidelnou komunikaci.
- ¹⁰ *Fórum DMZ* je jihokorejská nevládní organizace, jejímž hlavním cílem je vybudovat v demilitarizované zóně na korejsko-korejské hranici společný přírodní park. Tato organizace vznikla v roce 1998.
- ¹¹ V roce 1999 udržovalo spolupráci se severokorejskou stranou devět jihokorejských nevládních organizací. V následujících letech jejich počet mírně rostl a v roce 2007 dosáhl 77 (prezentace Korean Sharing Movement n. d.). Nárůst počtu jihokorejských NGO angažujících se v Severní Koreji je mj. výsledkem obratu, který nastal v jihokorejské společnosti. Na konci devadesátých let byla v Jižní Koreji v souvislosti se *sunshine policy* zahájena kampaň, která se snažila změnit image Severní Koreje. Severokorejci již nebyli označováni jako nepřátelé, ale „jako bratři a sestry, jimž je třeba pomoci“. V roce 1999 byl založen *Korea NGO Council for Cooperation with North Korea* sdružující jihokorejské nevládní organizace spolupracující s obyvateli Severní Koreje (prezentace Korean Sharing Movement n. d.; Taylor – Manyin 2011; Oknim 2003).
- ¹² *Komise pro řeku Mekong* navazovala na *Výbor řeky Mekong*, který vznikl ve druhé polovině padesátých let s finanční a organizační pomocí USA. Kambodža projekt opustila v roce 1978 a vrátila se až v roce 1991 (Jacobs 1995). Podobně jako v indicko-pákistánském případě, ani *Výboru řeky Mekong* nešlo o environmentální spolupráci. Práce výboru měla technický charakter a zabývala se podporou, koordinací, kontrolou a plánováním rozvojových projektů na řece Mekong (Wolf – Newton 2008).
- ¹³ Jde o oblast, kde se stýká thajská, kambodžská a laoská hranice a kde řeka Mekong překračuje hranici do Kambodže. V této oblasti se nachází sporný klášter Preah Vihear. Všechny tři země se zavázaly ke spolupráci v oblasti turistiky a infrastruktury v Emeraldském trojúhelníku v roce 2000. Do roku 2003 však nic v tomto směru nepodnikly. V roce 2003 se konalo první setkání na úrovni ministerstev zahraničních věcí, kde byla přijata deklarace o vytvoření společné pracovní skupiny. Po tomto setkání se účastníci opět odmlčeli a k dalším aktivitám se vrátili až po roce 2009 (výjimku tvoří dohoda na ochranu biodiverzity v oblasti; viz Supatn 2012: 185–195).

Literatura

- Ali, Aamir (2002): A Siachen Peace Park: The Solution to a Half-Century of International Conflict? *Mountain Research Development*, Vol. 22, No. 4, s. 316–319.
- Ali, Saleem H. (2004): *The K-2-Siachen Peace Park: Moving from concept to reality*. Contribution presented at the International Environmental Security Conference, Haag, 11. 5. 2004.
- Ali, Saleem H. (2005): Siachen... Ecological Peace between India and Pakistan. *Sanctuary Asia*, Vol. 25, No. 1, s. 76–77.
- Ali, Saleem H. (2008): Water Politics in South Asia: Technocratic Cooperation and Lasting Security in the Indus Basin and Beyond. *Journal of International Affairs*, Vol. 61, No. 2, s. 167–182.
- Ali, Saleem H. (2013): *Ecological Cooperation in South Asia: The Way Forward*. Washington – New York: New America Foundation.
- Barnett, Michael (1991): High politics is low politics: The domestic and systemic sources of Israeli security policy, 1967–1977. *World Politics*, Vol. 42, No. 4, s. 529–562.
- Baskin, Gershon (2011): Encountering Peace: Let's not talk? *The Jerusalem Post*, 11. července 2011, nestránkováno.
- Biringer, Kent L. (1998): Siachen Science Center: A Concept for Cooperation at the Top of the World. Technical Report No. SAND—98-0505/2. Albuquerque, NM: Sandia National Labs.
- Brady, Lisa M. (2012): Korea's Green Ribbon of Hope: History, Ecology, and Activism in the DMZ. *Solutions*, Vol. 3, No. 1, s. 94–98.
- Carius, Alexander (2007): *Environmental Peacebuilding: Environmental Cooperation as an Instrument of Crisis Prevention and Peacebuilding: Conditions for Success and Constrains*. Study commissioned by the German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (DMZ). Berlin: Adelphi Consult GmbH.
- Conca, Ken – Dabelko, Geoffrey D. (eds.; 2002): *Environmental Peacemaking*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars.
- Craig, John G. (1993): *The nature of cooperation*. Montreal: Black Rose Books.
- Crow, Ben – Singh, Nirvikar (2009): The Management of International Rivers as Demands Grow and Supplies Tighten: India, China, Nepal, Pakistan, Bangladesh. *India Review*, Vol. 8, No. 3, s. 306–339.
- Dillon, Thomas C. – Wikramanayake, Eric D. (1997): Parks, Peace and Progress: A Forum for Transboundary Conservation in Indochina. *Parks*, Vol. 7, No. 3, s. 36–51.
- Editorial (2007): Promoting Peace through Science. *Nature Immunology*, Vol. 8, No. 9, s. 895.
- Fischhendler, Itay – Dinar, Shlomi – Katz, David (2011): The Politics of Unilateral Environmentalism: Cooperation and Conflict over Water Management. *Global Environmental Politics*, Vol. 11, No. 1, s. 36–61.
- Gasana, James K. (2010): *Management of the Emerald Triangle Protected Forests Complex to Promote Cooperation for Transboundary Biodiversity Conservation Between Thailand, Cambodia and Laos (Phase II)*. Evaluation Report to ITTO Project PD 289/04 Rev. 1 (F) prepared by ITTO Committee on Reforestation and Forest Management. Yokohama: ITTO.

- Gunja, Alexej – Bausch, Thomas (2002): *Opportunities for transnational and cross-border cooperation in the Caucasus – a contribution to the International Year of the Mountains 2002*. Berlin: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit.
- Hanks, John (1997): Protected Areas during and after Conflict: The Objectives and Activities of the Peace Parks Foundation. *Parks*, Vol. 7, No. 3, s. 11–24.
- Hatsukano, Naomi (2012): Will the Emerald Triangle Development Cooperation Be Re-activated? The Silent Cooperation Scheme between Cambodia, Lao PDR and Thailand. In: Masami, Ishida (ed.): *Five Triangle Areas in The Greater Mekong Subregion*. BRC Research Report No. 11. Bangkok: Bangkok Research Center, IDE-JETRO, s. 31–55.
- Hayes, Peter – Cavazos, Roger (2013): An Ecological Framework for Promoting Inter-Korean Cooperation and Nuclear Free Future: A DMZ Peace Park. *NAPSNet Special Reports*, 27. 8. 2013, <<http://nautilus.org/napsnet/napsnet-special-reports/an-ecological-framework-for-promoting-inter-korean-cooperation-and-nuclear-free-future-a-dmz-peace-park/>>.
- Hayes, Peter (2010): Sustainable Security in the Korean Peninsula: Envisioning a Northeast Asian Biodiversity Corridor. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus*, Vol. online, s. 1–28.
- HIIK (2012): *Conflict Barometer 2012*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- Hocknell, Peter (1996): Partitioned States, Divided Resources: North/South Korea and Cases for Comparison. *Boundary & Security Bulletin*, Vol. 4, No. 2, s. 65–71.
- Hochstetler, Kathryn – Laituri, Melinda (2006): Methods in International Environmental Politics. In: Betsill, Michele M. – Hochstetler, Kathryn – Stevis, Dimitris (eds.): *Palgrave Advances in International Environmental Politics*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Humphreys, Macartan (2005): Natural Resources, Conflict and Conflict Resolution: Uncovering the mechanism. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 4, s. 508–537.
- Chen, Luzhen – Wang, Wenqing – Zhang, Yihui – Lin, Guanghui (2009): Recent Progress in Mangrove Conservation, Restoration and Research in China. *Journal of Plant Ecology*, Vol. 2, No. 2, s. 45–54.
- Jacobs, Jeffrey W. (1995): Mekong Committee History and Lessons for River Basin Development. *The Geographical Journal*, Vol. 161, No. 2, s. 135–148.
- Kalpers, José – Lanjouw, Annette (1997): Potential for the Creation of a Peace Park in Virunga Volcano Region. *Parks*, Vol. 7, No. 3, s. 25–35.
- Keohane, Robert (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Koning, Ruben de (2008): Resource-conflict links in Sierra Leone and the Democratic Republic of the Congo. *SIPRI Insights on Peace and Security*, No. 2/2008.
- Kramer, Annika (2008): *Regional Water Cooperation and Peacebuilding in the Middle East*. Brusel: Adelphi Research, Initiative for Peacebuilding.
- Le Billon, Philippe (2009): Natural Resource Types and Conflict Termination Initiatives. *Colombia International*, Vol. 70, No. 4, s. 9–34.
- Lujala, Päivi (2003): *Classification of natural resources*. Paper prepared for presentation at the 2003 ECPR Joint Session of Workshops, Edinburgh, 28. března – 2. dubna 2003.
- Martin, Adrian – Rutagarama, Eugene – Cascão, Ana – Gray, Maryke – Chhotray, Vasudha (2011): Understanding the Co-existence of Conflict and Cooperation: Transboundary Ecosystem Management in the Virunga Massif. *Journal of Peace Research*, Vol. 48, No. 5, s. 621–635.
- Matthew, Richard – Switzer, Jason (eds.): *Conserving the Peace: Resources, Livelihoods and Security*. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development and IUCN, s. 1–28.
- Mervis, Jeffrey (2005): Kashmir Workshop Aims to Break the Ice. *Science*, Vol. 309, No. 5739, s. 1309.
- Metcalf, Les (1994): International Policy Co-ordination and Public Management Reform. *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 60, No. 2, s. 271–290.
- Mikheilidze, Nona – Pirozzi, Nicoletta (2008): *Civil Society and Conflict Transformation in Abkhazia, Israel/Palestine, Nagorno-Karabakh, Transnistria and Western Sahara*. MICROCON Working Paper 3, Brighton: MICROCON.
- Mirumachi, Naho – Allan, J. A. (2007): *Revisiting Transboundary Water Governance: Power, Conflict, Cooperation and the Political Economy*. Paper presented at the International Conference of Adaptive and Integrated Water Management, Basel, 12.–15. listopadu 2007.
- Nam, Jungho – Yook, Keunhyung – Lee, Gusung – Kim, Jong-Deog (2007): Toward Establishing the Marine Peace Park in the Western Transboundary Coastal Area of the Korean Peninsula. *Korea Maritime Institute Special Summary Report 2007*. Seoul: Korean Maritime Institute.
- Oknim, Chung (2003): The role of South Korea's NGOs: The Political Context. In: Flake, Gordon L. – Snyder, Scott A.: *Paved with Good Intentions: The NGO Experience in North Korea*. Westport: Praeger Publishers, s. 81–110.
- Piddington, Kenneth (1989): Sovereignty and the Environment: Part of the Solution or Part of the Problem? *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, Vol. 31, No. 7, s. 18–25.
- Rajen, Gaurav (1999): *Cooperative Environmental Monitoring in the Coastal Regions of India and Pakistan*. Cooperative Monitoring Center Occasional Paper 11, Albuquerque: Sandia National Laboratories.

ENVIRONMENTÁLNÍ SPOLUPRÁCE V KONFLIKTNÍCH OBLASTECH

- Schuerholz, Goetz (2004): *Transboundary Ecosystem Restoration in Politically High Conflict Areas*. Document presented on 16th International Conference of Society for Ecological Restoration held in Victoria, Canada, on 24–26 August 2004.
- Son, Gi-Woong et al. (2013): *'Peaceful Utilization of the DMZ' as a National Strategy*. Study Series 13-04. Seoul: Korean Institute for National Unification.
- Suisceya, Marion Kimberly R. (2012): *Case Study: The Emerald Triangle Forest Complex*. Vermont: The Institute for Environmental Diplomacy and Security.
- Supatn, Nucharee (2012): Regional Development of the Golden and Emerald Triangle Areas: Thai Perspective. In: Ishida, Masami (ed.): *Five Triangle Areas in The Greater Mekong Subregion*. BRC Research Report No. 11, Bangkok: Bangkok Research Center, IDE-JETRO, s. 169–209.
- Suri, Anirudh (2003): *NGOs in Kashmir: Agents of Peace and Development?* IPCS Research Paper 02. New Delhi: IPCS.
- Světová banka (2005): *Pakistan: Country water resources assistance strategy*. Report No. 34081-PK. Washington, D.C.: Světová banka.
- Světová banka (2011): *Conflict, Security and Development*. Washington, D.C.: Světová banka.
- Swain, Ashok (2009): The Indus II and Siachen Peace Park: Pushing the India–Pakistan Process Forward. *The Round Table*, Vol. 98, No. 404, s. 569–582.
- Tallone, Guiliano (2003): *Siachen Peace Park: A Case Study for the Valorization of High Mountain Ecosystems*. Paper prepared for the workshop on Transboundary Protected Areas in the Governance Stream of the 5th World Parks Congress, Durban, South Africa, 12.–13. září 2003.
- Tang, Shui-Yan – Tang, Ching-Ping (1997): Democratization and Environmental Politics in Taiwan. *Asian Survey*, Vol. 57, No. 3, s. 281–294.
- Tang, Shui-yan – Zhan, Xueyong (2008): Civic Environmental NGOs, Civil Society, and Democratisation in China. *Journal of Development Studies*, Vol. 44, No. 3, s. 425–448.
- Taylor, Mi Ae – Manyin, Mark E. (2011): *Non-Governmental Organizations' Activities in North Korea*. CRS Report for Congress, 15. 10. 2013, <<http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41749.pdf>>.
- Turner, Jennifer L. (2003): *Clearing the Air: Human Rights and the Legal Dimensions of China's Environmental Dilemma*. Congressional/Executive Commission on China Issues Roundtable: The Growing Role of Chinese Green NGOs and Environmental Journalists in China. Wilson Center, <<http://www.wilsoncenter.org/article/clearing-the-air-human-rights-and-the-legal-dimensions-chinas-environmental-dilemma>>.
- Turner, Jennifer L. – Wu, Fengshi (2001): Cross-Regional Civil Society Dialogue and Environmental Confidence Building. In: Turner, Jennifer L. (ed.): *Green NGO and Environment Journalist Forum Report*. Washington, D.C.: Wilson Center, s. 44–46.
- UCDP/PRIÓ Dataset (2012): *Dataset 2012*. 8. 9. 2013, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/ucdp_prio_armed_conflict_dataset/>.
- UCDP/PRIÓ Codebook (2012): *Codebook 2012*. 8. 9. 2013, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/ucdp_prio_armed_conflict_dataset/>.
- UNEP (2003): *Desk Study on the Environment in the Occupied Palestinian Territories*. Nairobi: United Nation Environmental Programme.
- UNEP (2009): *From Conflict to Peacebuilding – the Role of Natural Resources and the Environment*. Nairobi: United Nation Environmental Programme.
- Wallace, Jennifer – Conca, Ken (2012): Peace through Sustainable Forest Management in Asia: The USAID Forest Conflict Initiative. In: Lujala, Päivi – Rustad, Siri Aas (eds.): *High-Value Natural Resources and Peacebuilding*. London: Earthscan, s. 503–528.
- Westerkamp, Meike – Houdret, Annabelle (2010): *Peacebuilding across Lake Albert: Reinforcing environmental cooperation between Uganda and the Democratic Republic of Congo*. Brussels: Initiative for Peacebuilding, Regional Cooperation on Natural Resources, Environmental and Economy Cluster.
- Westing, Arthur H. (2001): A Korean DMZ Park for Peace and Nature: Towards a Code of Conduct. In: Chae-Han, Kim (ed.): *The Korean DMZ Reverting beyond Division*. Seoul: Sowha, s. 157–191.
- Westing, Arthur H. (2010): The Korean Demilitarized Zone (DMZ) as a Bridge between the two Koreas. *Participant Papers 2010: A World Without Walls*, <<http://www.culturaldiplomacy.org/academy/index.php?Participants-Papers-A-World-Without-Walls>>.
- Wittich, Anja – Maas, Achim (2009): *Regional Cooperation in the South Caucasus: Lessons for Peacebuilding, from Economy and Environment*. Brussels: Initiative for Peacebuilding.
- Wolf, Aaron T. – Newton, Joshua T. (2008): Case Studies of Transboundary Dispute Resolution. 5. 9. 2013, <http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies/index.html>.
- Wolfson, Zeev – Tzvang, Roma (2004): The Political Agenda of Palestinian “Environmental” NGOs. *NGO Monitor Digest*, Vol. 3, No. 1, nestránkováno.
- Yang, Guobin (2005): Environmental NGOs and Institutional Dynamics in China. *The China Quarterly*, Vol. 181, March 2005, s. 46–66.
- Zawahri, Neda A. (2009): India, Pakistan and Cooperation along the Indus River System. *Water Policy*, Vol. 11, No. 1, s. 1–20.
- Zazanshvil, Nugzar (2006): The Caucasus Ecoregional Conservation Plan as a Tool for the Implementation of CBD at the Regional Scale. In: Aliyev, Issa et al. (eds.): *Protection and Utilisation of Biological Resources for*

- a Sustainable Development, with Special Reference to Azerbaijan*. Proceedings of a NATO CCMS supported Seminar held in Baku, Azerbaijan, 6–7 June 2005. Bonn: Bundesamt für Naturschutz, s. 25–32.
- Zbicz, Dorothy C. (1999): Transboundary Cooperation between International Adjoining Protected Areas. In: Harmon, David (ed.): *On the Frontiers of Conservation*. Hancock Michigan: George Wright Society, s. 199–204.
 - Zbicz, Dorothy C. – Green, Michael (1997): Status of the World's Transfrontier Protected Areas. In: IUCN/WCPA. Transboundary protected areas as a vehicle for international cooperation. Proceedings, Parks for Peace Conference, Somerset West, South Africa, September 16–18, 1997.
 - Zhang, Yaoqi – Yiqing, Li (2005): Valuing or Pricing Natural and Environmental Resources. *Environmental Science and Policy*, Vol. 8, No. 2, s. 179–186.

Dokumenty

- ADB (Asian Development Bank) (n. d.): Biodiversity Conservation Corridors Initiative (BCI) Report 2006–2011: Greater Mekong Subregion Core Environment Program. Bangkok: Asian Development Bank.
- AFP (2013): Pakistan accuses India of killing two soldiers in Kashmir. 22. 8. 2013, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5i4LeitgH2_spUMxOR1vOQpoyzL7A?docId=CNG.6af7d4d6985cc13a78dc71d998a16804.3c1&hl=en>.
- Arava Institute (n. d.): Arava Institute in the News. 15. 10. 2013, <<http://www.arava.org/cat.asp?catid=9&subcatid=8>>.
- BBC News Asia (2013). Preah Vihear Temple: UN court hears Thai-Cambodia dispute. 15. 4. 2013, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-22149576>>.
- Birds as peacemakers (2010): *Birds as peacemakers in the Middle East: 15 years of regional cooperation*. Booklet published for the 25th Ornithological congress Brazil, srpen 2010.
- Comission on Geosciences, Environment, and Resources (1994): *Assigning economic value to natural resources*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- ENVSEC (n. d.): *ENVSEC in the South Caucasus: An Overview of projects*. Published by OSCE and ENVSEC Initiative, <<http://www.envsec.org/publications/envseccaucasus2012.pdf>>.
- Executive Action Team, Multilateral Working Group on Water Resources (n. d.): Hydrologic Databases. <<http://exact-me.org/HGDB/index.htm>>.
- Focus Taiwan (2010): Environmental issues for ECFA. *Focus Taiwan*, 17. 7. 2010, <http://focustaiwan.tw/ShowNews/WebNews_Detail.aspx?ID=201007170010&Type=aOPN>.
- Focus Taiwan (2012): Wetlands: Chinese researchers to visit Taiwan on Wetlands Conservation. *Focus Taiwan*, 17. 7. 2012, <http://focustaiwan.tw/ShowNews/WebNews_Detail.aspx?Type=aSOC&ID=201207170024>.
- Friends of the Earth Middle East (n. d.): Good Water Neighbours, Phase III. 15. 10. 2013, <http://foeme.org/www/?module=projects&record_id=32#Phase_III>.
- Gao, Pat (2009): Making a Society Eco-Friendly. *Taiwan Review*, 1. 6. 2009, <<http://taiwanreview.nat.gov.tw/ct.asp?xItem=1427&CtNode=1365>>.
- GEF (Global Environmental Facility) (n.d.): About. <<http://www.thegef.org/gef/>>.
- Gorilla.cd (n. d.): Gorilla.cd Home: Gorillas in Congo. Blog from the Virunga Gorilla Park, 15. 10. 2013, <<http://gorillacd.org/>>.
- Haaretz (2008): Environmental groups warn of damage from Dead Sea canal. *Haaretz*, 16. 6. 2008, nestránkováno.
- Haaretz (2012a): Conflict zones looking to US-Israeli NGO's model for environmental cooperation. *Haaretz*, 2. 3. 2012, nestránkováno.
- Haaretz (2012b): Israel, Jordan taking steps to clean up Jordan River Water. *Haaretz*, 2. 10. 2012, nestránkováno.
- Heinrich Böll Stiftung Pakistan (2010): Conference: Dialogue between Pakistan and India on Climate Change. 15. 10. 2013, <<http://hbs.boell-net.de/worldwide/asia/asia-dialogue-pakistan-india-climate-change-10503.html>>.
- Heinrich Böll Stiftung Pakistan (2012): Pakistan – India Dialogue: Pakistan – India Track II, (Climate) Change for Peace. 15. 10. 2013, <<http://www.pk.boell.org/web/52-720.html>>.
- ICG (International Crisis Group) (2009): *Nagorno-Karabakh: Getting to a Breakthrough*. Document presented on Crisis Group Europe Briefing N°55, Baku/Yerevan/Tbilisi/Brussels, 7. října 2009.
- ICG (2010): *Steps Towards Peace: Putting Kashmir's First*. Document presented on Crisis Group Asia Briefing N° 106, Islamabad/Brussels, 3. 6. 2010.
- ICG (2011a): *Armenia and Azerbaijan: Preventing War*. Document presented on Crisis Group Europe Briefing N° 60, Baku/Yerevan/Tbilisi/Brussels, 8. 2. 2011.
- ICG (2011b): *Waging Peace: ASEAN and the Thai-Cambodian Border Conflict*. Crisis Group Asia Report No. 215, 6. 12. 2011.
- ICG (2012a): *Tackling Azerbaijan's IDP Burden*. Document presented on Crisis Group Europe Briefing No. 67, Baku/Yerevan/Tbilisi/Brussels, 27. 2. 2012.
- ICG (2012b): Thailand: The Evolving Conflict in the South. Crisis Group Asia Report No. 241, 11. 12. 2012.
- ICIMOD (n. d.): About ICIMOD, <<http://www.icimod.org/?q=abt>>.
- IPCRI (2013): About Us: Jerusalem. Israel Palestine Center for Research and Information, 15. 10. 2013, <http://www.ipcri.org/IPCRI/About_Us.html>.

- IRIN News (2011): Thailand-Cambodia Border Villagers Dig in. 27. dubna 2011, <<http://www.irinnews.org/report/92588/thailand-cambodia-border-villagers-dig-in>>.
- ISWC (n. d.): The Twelfth Cross-strait Water Conservation Symposium Hosted by ISWC. Institute of Soil and Water Conservation, Chinese Academy of Science and Ministry of Water Resources, 15. 10. 2013, <http://english.iswc.cas.cn/ns/es/200910/t20091027_46234.html>.
- ITTO (International Tropical Timber Organization) (2005a): Cambodia Country Profile. In: ITTO, Status of tropical forest management. ITTO Technical Series No. 24, Yokohama, Japan, s. 128–134.
- ITTO (2005b): Thailand Country Profile. In: ITTO, Status of Tropical forest management. ITTO Technical Series No. 24, Yokohama, Japan, s. 186–191.
- ITTO (2010): Japan funds Thai-Cambodia Transboundary Conservation Project. 15. 10. 2013, <http://www.itto.int/news_releases/id=2462>.
- IUCN (International Union for Conservation of Nature) (2013): Transboundary conservation in the Caucasus – is the time not yet ripe? 15. 10. 2013, <<http://www.iucn.org/involved/opinion/?12711/Transboundary-conservation-in-the-Caucasus>>.
- IUCN (n. d. a): The Preservation of the Ecology of the Korean Demilitarized Zone (DMZ). 15. 10. 2013, <<https://portals.iucn.org/2012forum/?q=0387>>.
- IUCN (n. d. b): Pha Taem Protected Forest Complex: Thailand, Cambodia & Laos. 15. 10. 2013, <http://www.tbpa.net/docs/30_Pha_Taem.pdf>.
- LEAD (n. d.): Our Work. 6. 9. 2013, <<http://www.lead.org.pk/#>>.
- Lee, Soo-hyun (2012): Responding to North Korea's ecological vulnerability. *Our World 2.0*, 9. 1. 2012, <<http://ourworld.unu.edu/en/responding-to-north-korea%E2%80%99s-ecological-vulnerability/>>.
- MacArthur Foundation (n. d.): About Us. 15. 10. 2013, <<http://www.macfound.org/about/>>.
- Ministry of Unification, Korea (2007a): Regular Briefing by Minister of Unification (January 11, 2007). 15. 10. 2013, <http://eng.unikorea.go.kr/CmsWeb/viewPage.req?idx=PG0000000513&boardDataId=BD0000220496&CP0000000002_BO0000000090_Action=boardView&CP0000000002_BO0000000090_ViewName=board/english/BoardView&curNum=31>.
- Ministry of Unification, Korea (2007b): Agreement at the First Meeting of the Joint Committee for Inter-Korean Economic Cooperation, 15. 10. 2013, <http://eng.unikorea.go.kr/CmsWeb/viewPage.req?idx=PG0000000513&boardDataId=BD0000220544&CP0000000002_BO0000000090_Action=boardView&CP0000000002_BO0000000090_ViewName=board/english/BoardView&curNum=23>.
- National Council for Sustainable Development, ROC (2003): 2003 Annual Report on National Sustainable Development, 15. 10. 2013, <<http://nsdn.epa.gov.tw/en/PRINT/92Annual.pdf>>.
- New Frontiers (2006): ABD Initiative to Enlarge Forest Area in the Mekong Basin. *New Frontiers*, Vol. 12, No. 6, nestránkováno.
- New Frontiers (2008): Preah the Vihear Dispute – a Dark Shadow over Mekong Tourism. *New Frontiers*, Vol. 14, No. 4, nestránkováno.
- New Frontiers (2009a): Save the Mekong – No Dam Please! *New Frontiers*, Vol. 15, No. 3, nestránkováno.
- New Frontiers (2009b): 'Green' Mekong Remains a Distant Dream. *New Frontiers*, Vol. 15, No. 6, nestránkováno.
- NPEC (n. d.): Social and Environmental Data Base: Environmental Information Network in North East Asia Region. <http://www.npec.or.jp/northeast_asia/en/environmental/page06.html>.
- OBSE (Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě) (2012): OSCE Guide on Non-Military Confidence-Building Measures. <<http://www.osce.org/cpc/91082>>.
- Prezentace Korean Sharing Movement (n. d.): A Humanitarian Aid, Peas and North-South Reintegration NGO. Powerpointová prezentace Korean Sharing Movement, kterou autorce poskytl v srpnu 2013 ředitel KSM Jae Hwang.
- REC (The Regional Environmental Centre for the Caucasus) (n. d.): Who We Are. 15. 10. 2013, <<http://www.rec-caucasus.org/text.php?id=15&l=15&lang=en>>.
- SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation) (n.d.): Area of Cooperation: Environment. 15. 10. 2013, <http://www.saarc-sec.org/areaofcooperation/cat-detail.php?cat_id=54>.
- Sandia National Laboratories (2000). Palestinian and Israeli environmental researchers collaborate in Sandia program. *News Releases*, 25. 1. 2000, <<http://www.sandia.gov/media/NewsRel/NR2000/mideast.htm>>.
- Save the Mekong (n.d.): About, 28. 8. 2013, <<http://www.savethemekong.org/>>.
- Soh, Ji-young (2000): *[DMZ Ecosystem] DMZ-Ecological Paradise in Jeopardy*, 15. 10. 2013, <<https://www.mtholyoke.edu/~jeehan/ppage4p.html>>.
- South East Asia Tourism Monitor (2011): Environment Ministers Discuss Mekong River Development. *South East Asia Tourism Monitor*, Vol. 2, No. 4, nestránkováno.
- State Environmental Protection Administration, PRC (2006): Report on the State of the Environment in China. <http://english.mep.gov.cn/down_load/Documents/200710/P020071023479580153243.pdf>.
- Sub-Regional Action Program (1996): Sub-Regional Action Program for Combating Desertification in the China. <http://english.mep.gov.cn/down_load/Documents/200710/P020071023479580153243.pdf>.
- TERI (The Energy and Resource Institute) (n. d.): Projects. 5. 11. 2013, <http://www.teriin.org/index.php?option=com_ongoing>.

- The China Post (2012): Taiwan, China to Cooperate over Wetland Conservation. *China Post*, 10. 5. 2012, <<http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2012/05/10/340618/Taiwan-China.htm>>.
- The University Network for Wetland Research and Trainings in the Mekong Region (n. d.): Background of the Network. 15. 10. 2013, <<http://www.en.mahidol.ac.th/wetland/#bg>>.
- Transboundary Joint Secretariat (n. d.): About us. <<http://tjs-caucasus.org/>>.
- Van Leer Jerusalem Institute (n. d.): News. <<http://www.vanleer.org.il/en/education>>.
- Wilson Center (n. d.): China Environment Forum. 15. 10. 2013, <<http://www.wilsoncenter.org/program/china-environment-forum>>.
- WWF (World Fund for Nature) (n. d.): The Caucasus Ecoregion. 15. 10. 2013, <http://wwf.panda.org/what_we_do/how_we_work/protected_areas/pa4lp/caucasus/>.

Poznámka

Autorka děkuje šéfredaktorovi časopisu i anonymním recenzentům za podněty a komentáře. Studie vznikla s podporou interního grantového systému Západočeské univerzity v rámci grantu „Environmentální spolupráce v konfliktních oblastech: podmínky a možnosti“ (SGS-2014-011).